

דף שבועי

בס"ד

פרשת מקץ, תשפ"ו, מספר 1648

הפטרת שבת חנוכה - המנהג המקובל והשלמתו חגי בן-ארצי

אבל המציאות בהווה של ימי דרוש הייתה הרבה יותר קשה ומסובכת. בראש העולים מבבל לארץ-ישראל עמדו שני מנהיגים: זרובבל בן שאלתיאל, נכדו של המלך יהויכין משושלת בית דוד, ויהושע בן יוצדק, הכוהן הגדול (עז' ג:ב). הם נתקלו בבעיות רבות וסבוכות – מדיניות, כלכליות ודתיות: "וַיְהִי עִם הָאָרֶץ מְרִפִּים יָדַי עִם יְהוּדָה... וְסִכְרִים עָלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהַפֵּר עֲצָתָם" (שם ד:ד-ה). אבל כנראה שהבעיה הקשה ביותר הייתה בעיית ההתבוללות; נישואי התערובת של היהודים עם בני ובנות העמים הזרים:

לֹא נָבְדְלוּ הָעַם יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמֵּי הָאָרְצוֹת... כִּי נָשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם וְהִתְעַרְבוּ זָרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמֵּי הָאָרְצוֹת (עז' ט:א-ב).
על רקע הבעיה הזאת הסבירו חז"ל ורבים מן המפרשים את המראה שראה זכריה ("במראה הנבואה"):

וַיֵּרְאֵנִי אֶת יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאָךְ ה' וְהַשָּׁטָן עֹמֵד עַל יְמִינוֹ לְשֹׁטְנוֹ... וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צְאוּיִם (מלכותיים)... (זכ' ג:א-ד).

זהו מעמד מבזה ומשפיל. ההסבר שניתן לו על ידי חז"ל הוא, שבניו של יהושע התחתנו גם הם עם נשים נוכריות, ויהושע ראה "ולא כהה בם". כלומר, לא הוכיחם ולא ניסה למנוע את התופעה הזאת.² השם הבטיח ליהושע, שאם יתמודד עם בעיית נישואי התערובת ויטהר את העם מהנשים הנוכריות, יזכה למחילה ולכבוד גדול: "רְאֵה הָעֵבְרָתִי מַעֲלִיד עֹנֵךְ וְהִלָּבֵשׁ אֶתְךָ מַחֲלָצוֹת" (זכ' ג:ד).

המשך הפטרה מכיל סמלים ורמזים שקשה להבינם:

- א. לפני יהושע מופיעה "אָבֶן אַחַת (עם) שְׁבָעָה עֵינַיִם" (שם שם:ט) – מה מסמלת האבן הזאת?
- ב. מופיעה גם "מְנוֹרַת זָהָב כְּלָה כְּלָה עַל רֵאשָׁה וְשִׁבְעָה נְרֹתֶיהָ עָלֶיהָ" (שם ד:ב). מה מסמלת המנורה,

הפטרת 'שבת חנוכה' לקוחה מספר זכריה מפרק ב' פסוק יד ועד פרק ד' פסוק יז.

את ההפטרה הזאת אנחנו נוהגים לקרוא גם בפרשת "בהעלותך את הנרות" שבספר במדבר. בשני המקרים הסיבה לבחירת ההפטרה מזכריה קשורה במוטיב המנורה: "רְאֵיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כְּלָה וְגִלְגָּל עַל רֵאשָׁה וְשִׁבְעָה נְרֹתֶיהָ עָלֶיהָ" (זכ' ד:ב).

כידוע, הנביא זכריה חי ופעל בימי שיבת ציון, בראשית ימי הבית השני: "בַּשָּׁנָה שְׁתַּיִם לְדַרְיוֹשׁ¹ (המלך השלישי בשושלת הפרסית) הָיָה דְבַר ה' אֶל זַכְרְיָה... הַנְּבִיא" (שם א:א). הפסוקים הראשונים של ההפטרה נועדו לעודד את רוחם של העולים לארץ-ישראל לאחר הצהרת כורש. מעטים היו השבים; כחמישים אלף כולל כל העבדים והנספחים, ומרובים היו הקשיים. העמים השכנים – שומרונים, אדומים, מואבים, עמונים – ניצלו את חורבן ממלכת יהודה, והשתלטו על שטחים נרחבים בארץ. שיבתם של היהודים איימה על ההישגים הטריטוריאליים שלהם. גם בית המקדש עדיין לא נבנה בגלל צו ההקפאה שהוצא בסוף ימיו של כורש או בימי כנבוזי יורשו. זכריה פנה אל השבים הנבוכים ואפילו המיואשים, והבטיח להם שעתיד גדול צפוי לבית המקדש השני: "רְנִי וְשִׂמְחִי בֵּת צִיּוֹן כִּי הִנְנִי בָּא וְשֹׁכְנֵתִי בְּתוֹכְךָ נְאֻם ה'. וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל ה' בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעַם" (שם ב:יז-טו). ואכן, נבואתו של זכריה נתקיימה: בימי הבית השני תורגם התנ"ך ליוונית, השפה הבינלאומית (תרגום השבעים, הספטואגינטה), ובאמצעות הנצרות, שיצאה גם היא מעם-ישראל בימי הבית השני, הפך התנ"ך להיות הספר של העולם כולו. כמובן שהנבואה היא גם לעתיד לבוא, כאשר באחרית הימים יקבלו כל העמים את מלכות השם ואת האמונה בא-לוהי ישראל.

* ד"ר חגי בן-ארצי מרצה בדימוס באוניברסיטת בר אילן, ומלמד תנ"ך במכללת ליפשיץ בירושלים. מספריו: מגילת חנוכה, בהוצאת ספריית בית אל. 1 היא שנת 520 לפנה"ס.

2 עיינו בהרחבה בנושא זה בפירוש דעת מקרא, מוסד הרב קוק, עזרא ג', הערה 9.

הבעיה ולטהר את עם ישראל מטומאת הגויים. זאת הייתה תחילת ההיסטוריה היהודית של עם ישראל המתחדש והמטוהר מעבודה זרה.

ההקשר לחנוכה ברור; ממלכת החשמונאים נכשלה והידרדרה, כי החשמונאים, שהיו כוהנים, לקחו לעצמם גם את ההנהגה המדינית וגם את הכהונה הגדולה. המבנה הנכון, שרק בזכותו דולקת המנורה, הוא של שני מנהיגים, שהאחד מתקן את השני והשני מתקן את הראשון. משה ואהרון, דוד המלך ונתן הנביא, עזרא ונחמיה – אלה הן הדוגמאות הקלאסיות של חזון המנורה שבזכריה. גם הרב קוק חלם על שני מנהיגים העומדים בראש שני מוסדות המשלימים אחד את השני: המנהיג המדיני, הנבחר, "כנסת ישראל", והמנהיג הדתי העומד בראש "הרבנות הראשית". הלוואי שזנכה להתגשמות חזון המנורה גם בימינו.

בחנוכה רצוי להוסיף עוד שני פרקים, שהיו מקור השראה לחשמונאים במלחמתם: שמואל א' פרק י"ז, המתאר את מלחמת דוד וגלית, ושמואל א' פרק י"ד, המתאר את מלחמת יונתן בן שאול בפלישתים. בשני הקרבות האלה יוצא לוחם אחד (דוד) או יוצאים שנים (יונתן ונערו) אל מול אויב עצום, ומנצחים. נצחונם נובע מאמונתם הדתית העמוקה, מה שאפיין גם את החשמונאים במלחמתם. דוד בא למלחמה "בְּשֵׁם ה' צָבָאוֹת-אֱ-לֹהֵי מַעֲרֹכֹת יִשְׂרָאֵל" (שמ"א יז:מה), ויונתן הכריז: "אֵין לָהּ מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוּ בְמַעֲט" (שם יד:ו). כך גם יהודה המכבי:

אין לא-להים מעצור להושיע ברב או במעט. לא חיילים רבים ולא נשק כבד מביאים את הניצחון במלחמה, אלא רוח של גבורה, שבאה מן האמונה... א-לוהי אבותינו לא יעזבנו! (מגילת חנוכה, פרק ד', ט"ו-ט"ז, הוצאת ספריית בית אל, ירושלים תשפ"א).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

וכיצד היא קשורה לבעיה שיהושע הכוהן הגדול צריך להתמודד איתה?

ג. ובסוף ההפטרה מוזכר זרובבל, המנהיג המדיני של השבים, עם מסר: "לא בְּחִיל וְלֹא בְּכַח כִּי אִם בְּרוּחֵי אֱמֶר ה' צָבָאוֹת" (שם שם:ו). מה הקשר של זרובבל לבעיית נישואי התערובת?

כדי לענות על השאלות הללו צריך לקרוא את הפרק עד סופו.³ האבן עם שבע העיניים מסמלת את "עיני ה' הַמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ" (שם שם:י). השם בוחן בשבע עיניים כל אדם וכל משפחה, ורואה גם את הדברים הנסתרים. כנראה שהיו כאלה שהסתירו את האישה הנוכרית או את הפילגש הנוכרית, כי התביישו בה, אך השם רואה את הכול! "אין נעלם מנגד עיניך".

המנורה שמופיעה במראה הנבואה מורכבת משבעה נרות, ומשני זיתים שמוליכים את השמן אל המנורה: "שְׁתֵּי שְׁבָלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צְנֹתָרוֹת הַזֶּהָב הַמְרִיקִים מְעַלֵּיהֶם הַזֶּהָב" (שם שם:יב). כלומר, שני מכלים של שמן (הזהב מסמל את השמן הזך, שצבעו צהוב), שמהם יוצאים שני צינורות שמזרימים את השמן אל הנרות. כשזכריה שאל את המלאך מה הם שני הזיתים המזינים את המנורה, הוא נענה: "אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי הַיְצָהָר הָעֹמְדִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (שם שם:יד). הכוונה היא לשני המנהיגים של העם, יהושע וזרובבל, המנהיג הדתי והמנהיג המדיני. המסר לשניהם היה, שרק שיתוף פעולה ביניהם יכול להתמודד עם הבעיה. המנורה מאירה באור של תורה רק אם מזינים אותה שני הצינורות, כלומר, שני המנהיגים צריכים לפעול ביחד; יהושע הכוהן צריך את הכוח הפוליטי והמדיני של זרובבל, שהוא "הפחה", המושל מטעם האימפריה, וזרובבל צריך את הכוח הדתי של יהושע: "לא בְּחִיל וְלֹא בְּכַח". לא מספיק הכוח של זרובבל, צריך גם את רוח ה' של הכוהן הגדול: "כִּי אִם בְּרוּחֵי אֱמֶר ה' צָבָאוֹת" (שם שם:ו).

קריאת ההפטרה ללא הפסוקים האחרונים של הפרק, שמפרשים את הסמלים המופיעים בחלק הראשון, משאירה אותנו עם משל ללא נמשל, עם גוף ללא נשמה, עם חומר ללא צורה. לדעתי, אין שום סיבה הגיונית שלא להשלים את ההפטרה עם הפסוקים האחרונים של פרק ד', שמשלימים את היחידה הספרותית והרעיונית. ואכן, בימי יהושע וזרובבל לא נוצר אותו שיתוף פעולה חיוני, ובעיית נישואי התערובת הלכה והחמירה. שבעים שנה מאוחר יותר, כשהגיעו עזרא ונחמיה לירושלים, הם נתקלו בבעיית נישואי התערובת במלוא חומרתה:

גַּם בְּיָמֵינוּ הָיָה אֵת הַיְהוּדִים הַשִּׁיבוּ נָשִׁים אֲשֶׁר־דָּדוּת עֲמֻנִית מוֹאֲבִיּוֹת... וְאָרִיב עִמָּם וְאֶקְלָלם וְאֶכָּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וְאֶמְרָטִם וְאֶשְׁבִּיעֵם בְּא-לֵהִים אִם תִּתְּנוּ בְּנֹתֵיכֶם לְבָנֵיהֶם וְאִם תִּשְׂאוּ מְבֻנְיָתָם לְבָנֵיכֶם וְלָכֶם (נח' יג:כג-כה).

רק שיתוף הפעולה המלא בין עזרא, הכוהן הגדול, ובין נחמיה, "הפחה" – המנהיג המדיני, הצליח לפתור את

3 רצוי להוסיף את הפסוקים האחרונים של הפרק להפטרה.